

A CSÁKÁNYOSPUSZTAI KÖZÉPKORI TEMPLOM ÁLLAGMEGÓVÁSI MUNKÁLATAI

PÁL GABRIELLA¹ – KELEMEN BÁLINT²

Magyar Régészet 13. évf. (2024) 3. szám, pp. 54–57.

Tatabánya település déli határainál, a Vértes hegylábi környezetében, erdős területen található a középkori Csákányegyház falu templomának romjai. A templom feltárása 2003-2006 között megtörtént, de a falmaradványok konzerválására ezt követően nem volt mód. A helyszín és a lelőhely sokak által látogatott túraútvonalak mentén található. Sajnos az ismertség és az időjárás sokat rontott a még álló falcsonkok állapotán. Az idei év nyarán, komoly tervezői- és előkészítő munkák után a Market Építő Zrt. társadalmi felelősségvállalásával, a ROM Vándor program keretében megtörtént a falak állagmegóvása. A ROM Vándor a Market Építő Zrt. örökségmentő programja, amely során saját forrásból, részben saját munkaerő, részben partnerek bevonásával évente egy-két romtemplomot mentenek meg a pusztulástól. A kezdeményezés legfőbb célja épített örökségünk, elsősorban Árpád-kori, szakrális középkori romemlékeink megóvása és népszerűsítése – többek között azok felkutatásával, szakszerű helyreállításával, valamint a műemlékek környezetének megújításával. A ROM Vándor program 2024-ben elnyerte az ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottságának „Példamutató Műemlékgondozásért” díját.

Kulcsszavak: Árpád-kor, templom, állagmegóvás, műemlék

Tatabánya modern, a 20. századi iparosítás több hullámának nyomát magán viselő város, amelynek ugyan épített öröksége kevés, de a festői természeti környezet és ennek gazdag biodiverzitása miatt nagy turisztikai vonzerővel rendelkezik. A Vértes és a Gerecse hegységek találkozásánál, az Által-ér völgyében húzódó mai település területén és környezetében, a rendkívül kiváló táji adottságainak köszönhetően a paleolitikumtól adatható az emberi megtelepedés.

A Tatabányai Múzeum 1992 óta rendelkezik régészeti gyűjtőkörrel. A terepbejárások, a már korábban megkezdődött, majd a 2000-es években folytatódó feltárások (Kisné Cseh Julianna, Vékony Gábor, László János régészek vezetésével), valamint a területre vonatkozó középkori források kutatása nyomán mára kibontakozott Tatabánya középkori településhálózata (LÁSZLÓ 2001, SCHMIDTMAYER 2008, 208-210, LÁSZLÓ 2010).

A város déli határainál egykor létezett középkori Csákányegyház templomának romjai az erdős terület szélénél ma is állnak (1. kép). Feltehetően a templomtól délkeleti irányban húzódnak a falu, amelynek lokalizálása egyelőre bizonytalan. Bár Csákányegyház első okleveles említését 1325-ből ismerjük, a település korai, 10-11. századi meglétére a terepbejárási adatok mellett, a tatabányai Kuny Domokos Múzeum gyűjteményében található, feltehetően a lelőhelyről származó mellkereszt is utalhat. Az egykor aranyozott bronz, vésett díszítésű ereklyetartónak a hátsó oldala van meg. Ez a tárgytípus a szentföldi zarándoklatokkal terjedt el Európában, és a 11. századi temetkezésekben gyakran megtalálható (LOVAG 1994, 193). Ahogyan alapítása, úgy a falu felhagyása is bizonytalan. A 15. század közepén már *praedium*ként, vagyis pusztaként szerepel.

A középkori templom és a templom körüli temető feltárását 2003-2006 között László János végezte el. A 9,75 x 5,83 m méretű, ÉK-DNY tájolású, jellegzetes falusi templom bejárata a délkeleti oldalon volt (2. kép). A templom feltárásakor ablakívek, félköríves párkánysor töredékei, falvakolat töredékek és igazi ritkaságként, egy építési áldozatként elrejtett, magvakat tartalmazó edény is előkerült. A templomtól délkeletre, keletre és északra összesen 144 temetkezést tártak fel.

¹ régész, Tatabányai Múzeum, email: apalgabriella@gmail.com

² építészmérnök-műemlékvédelmi szakmérnök KÖZTI Zrt., email: kelemen@kozti.hu

1. kép: A rom ÉK felől, körülötte a Vértes hegység

2. kép: A helyreállított romemlék felülnézete

A mezőgazdasági művelés alatt álló földterület közepén elhelyezkedő templomrom egy kisebb magaslat tetején áll. A viszonylag kisméretű, egyhajós és patkóíves szentélyzáródású falusi templom falai a felújítás előtt a földfelszíntől kb. 20-80 cm magasságig álltak. A tervezési munka kezdetekor a falak mállottak, roncsoltak voltak, körülöttük és a templom belsejében is számos, a falazatból kihullott kővel. A falazókövek anyaga mészkő, míg a sarokkváder keményebb homokkő. A romtól északra, kissé távolabb, egy kődepó és egy, a turisták által használt tűzrakó helyezkedett el, amelyek anyaga a templom egykori falazókövei lehettek.

Bár konkrét tervek készültek, 2006 után nem valósult meg a feltárt templomrom falainak konzerválása. Az elmúlt évtizedben nemcsak a templom körül található kődepó fogyott el, hanem az időjárás, a növényzet és a rongálás miatt a még álló falak állapota is folyamatosan romlott. Tovább nehezítette a megóvásra tett minden kísérletet a terület státusza: mivel a föld magántulajdonban volt, sem helyi önkormányzati, sem pályázati forrást nem tudtunk hozzá szerezni. Az idei év elején, a ROM Vándor program indulásakor is felmerült ez a probléma. Azért, hogy a felújítás elkezdődhessen, a föld tulajdonosa a templom és környezetének területét nagylelkű ajándékként átadta Tatabánya városának. Ez az adomány megteremtette a projekt indulásának lehetőségét.

A templomrom konzerválására-felújítására a Market Építő Zrt. ROM Vándor programjának keretében került sor, a tervező partner a KÖZTI Zrt. volt, Kelemen Bálint vezetésével. Csákányospusztai a kezdeményezés harmadik sikeres helyszíne (a töki, valamint az Aszfő melletti kövesdi templomrom után), a napokban pedig negyedikként átadták Somogysszentpál külterületén a varjaskéri felújított romtemplomot is.

A tervezés előkészítő fázisában a romról geodéziai felmérés, építészettörténeti tudományos dokumentáció és értékleltár készült. A kutatás részeként a tervezők elméleti rekonstrukciót is készítettek, 3D tömegmodellézést követően a látványtervezést részben a mesterséges intelligencia (AI) képgeneráló platformjának segítségével kiegészítve (3. kép). A felújítási koncepció (és a ROM Vándor program) alapvetése a műszaki felújításon túl, a romban rejlő esztétikai és történeti értékek, valamint a rom és a táj természetes és harmonikus viszonyának megőrzése volt, kisléptékű, értéknövelő kortárs kiegészítésekkel.

A legfontosabb feladat az értékmentés, a rom konzerválása volt. Első lépésben a meglazult kövek visszabontása és újrafalazása, majd a falszövet pótlása történt meg a 2005. évi ásatási fotók alapján. Falmagasítás csak ott történt, ahol az az értelmezhetőség miatt indokolt volt. A Tatabányai Múzeumban őrzött faragott sarokkváderekből több darab visszakerült az eredeti (vagy nagy valószínűséggel eredeti), funkcionális helyére. A kortárs kiegészítések közé tartozik az ún. korten acélból készült

3. kép: A csákányospusztai templom elvi rekonstrukciója

kapujelzés (amely egyúttal az információs tábla szerepét is betölti) (4. kép), és a mészkeő murva padlóborítás, amely rendezett belső területet biztosít. Az oltár az eredeti helyén található, de modern kialakítású, egyetlen hatalmas mészkeő tömbből készült (5. kép). Az ide látogató kirándulók számára egy új, acélgyűrűk közé telepített tűzrakó hely is kialakításra került. A templomba és a tűzrakó hely mellé egy-egy mészkeő padot helyeztek, amelyek az imahelyre zarándoklók elmékedését és a kirándulók kényelmét szolgálják. A telek alján haladó bekötőtút mellé további információs táblát helyeztek ki a munkálatok során, amely a területhasználat etikájáról, a helyszín természeti- és táji értékeiről, valamint a régészeti feltárásról szolgál értékes információval. A felújított templommaradvány átadása során egykor itt élt elődeinkről is megemlékeztek: a templomkörüli temetőben feltárt 144 db sír helyén (elektromos) mécseseket helyeztek el és esti bevilágítás készült az átadás során újból felszentelt romtemplomba (6. kép).

A Tatabányai Múzeum a kezdetektől részt vett a munka előkészítésében és felügyelte a munkálatokat. A csákányospusztai templomrom a tervezés fázisában még csak általános régészeti védelem alatt állt, de azóta megindult a műemlékké nyilvánítási folyamat, amelynek során az épületmaradvány már megkapta az ideiglenes műemléki védelmet. A program során a részt vevő partnerek együttműködése példaértékű volt: a munkában részt vevő felek mellett mind a hatóságok, mind a civilek részéről sok jó szándék, segítőkészség mutatkozott a kezdetektől. Külön kiemelkedő Sármán Zoltán György földtulajdonosnak nagyvonalú adománya, amely nélkül nem kezdődhetett volna el ez a fontos, az állagmegóváson messze túlmutató munkafolyamat. A projektet végig nagy társadalmi érdeklődés kísérte, ahogyan a területet is igen sokan látogatják. Tatabánya esetében külön jelentőséggel bír a rom, hiszen ez városunk egyetlen megmaradt középkori épületmaradványa, így szerepe a helyi identitástudat szempontjából kiemelkedően fontos.

4. kép: A templom bejárata a kerten acél információs táblával

5. kép: A belső tér a kőoltárral és paddal

6. kép: A templom körüli temető emlékezete mécsesekkel

FELHASZNÁLT IRODALOM:

László J. (2001). *Tatabánya középkori régészeti topográfiája*. Tatabánya: Tatabányai Múzeum.

László J. (2010). Régészeti tevékenység Tatabányán (1999-2008). A kutatások történetének rövid összefoglalója. *Komárom-Esztergom Megyei Múzeumok Közleményei* 16, 55–67.

Lovag Zs. (1994). A középkori bronzművesség emlékei a Dunántúlon. In Mikó Á. & Takács I. (szerk./Hrsg.) *Pannonia Regia. Művészet a Dunántúlon 1000-1541/Kunst und Architektur in Pannoniën 1000-1541* (pp. 190-192). Budapest: Magyar Nemzeti Galéria.

Schmidtmayer R. (2008). Tatabánya középkori előtelepüléseinek története az írott források tükrében. *Komárom-Esztergom Megyei Múzeumok Közleményei* 13-14, 85–126.